

Mövzu: 12 Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələri.

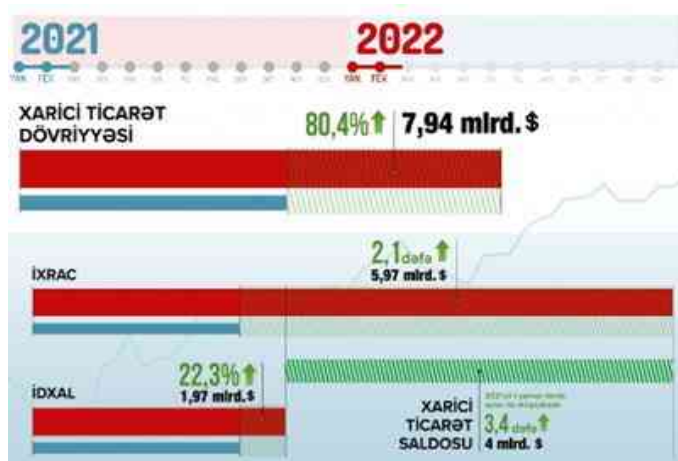
Plan:

- 1.Xarici iqtisadi əlaqələrin mahiyyəti.
2. Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti.
- 3.Xarici ticarət əlaqələrinin formalaşması və tənzimlənməsi.
- 4.Xarici ticarətin mövcud vəziyyəti, xüsusiyyətləri və inkişaf meyllər

Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı ayrı-ayrı ölkələrin milli iqtisadiyyatının beynəlxalq təsərrüfat miqyasında integrasiyasının sürətləndirilməsinin əsas şərtidir. Ölkələr iqtisadi integrasiya axınlarına qoşularaq bu yolla öz istehsal güclərini, istehsalın səmərəliliyini və bütün bunların nəticəsində isə əhalinin ümumi rifah səviyyəsini artırmağa çalışırlar. Beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən maksimum istifadə edilmədən, xarici iqtisadi əlaqələrin bütün formaları intensiv şəkildə genişləndirilmədən ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əsaslı dönüş aparmaq mümkün deyildir. Dünya ölkələrindən heç biri öz inkişafını xarici ölkələrdən təcrid olunmuş şəkildə təmin edə bilmədiyinə görə öz aralarında beynəlxalq və regional səviyyədə iqtisadi əlaqələr yaratmağa çalışırlar.

Ölkənin xarici iqtisadi əlaqələri əsasən 3 istiqamət üzrə tədqiq edilir:

1.Xarici ticarət əlaqələr Xarici ticarət əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi və bu əsasda ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı sistemində səmərəli şəkildə integrasiyasının təmin olunması son dövrlərdə özünün dövlət müstəqilliyini bərpa etmiş ölkələrin, o cümlədən də Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri hesab olunur.

Ölkəmizin xarici ticarət əlaqələrində ötən il əldə edilmiş müsbət dinamika bu ilin ilk 2 ayında da davam edib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, bu barədə iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cəbbarov deyib.

Nazir qeyd edib ki, ilk 2 ayda xarici ticarət dövriyyəsi 80,4 faiz artaraq 7,94 milyard dollar, ixrac 2,1 dəfə artaraq 5,97 milyard dollar, idxal isə 22,3 faiz artaraq 1,97 milyard dollar təşkil edib. Xarici

ticarət saldosu 3,4 dəfə artaraq 4 milyard dollar olub.

2.Xarici investisiya əlaqələri

Azərbaycan dünyada böyük həcməldə kapital ixrac edən ölkə kimi tanınmasa

da, son illər bəzi ölkələrdə Azərbaycan investisiyalarının həcmi artır. Azərbaycanın bu investisiyaları əsasən SOCAR tərəfindən həyata keçirilir və ən böyük həcmli investisiyalar Türkiyə iqtisadiyyatına qoyulur. Bununla yanaşı, Gürcüstan, Ukrayna, Rumuniya, İsveçrə kimi ölkələrə də investisiyalar qoyulmuşdur. Azərbaycanın xaricdəki investisiyaları əsasən neft-qaz və kimya sənayesi sektorlarını əhatə edir.

3.Xarici miqrasiya əlaqələri

Müstəqillik dövründə Azərbaycandan xaricə önəmli miqyasda əmək miqrasiyası baş vermişdir. Bu sahədə hazırda rəsmi statistika mövcud deyildir. Bunun da əsas səbəbi Azərbaycan vətəndaşlarının xarici ölkələrdə əsasən qeyri-formal sektorda çalışmalarıdır. Ancaq buna baxmayaraq, müxtəlif ölkələrin rəsmi məlumatlarına əsaslanaraq, qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan vətəndaşlarının intensiv şəkildə çalışdığı ölkələr sırasında Rusiya, Ukrayna, Türkiyə, Qazaxıstan, Türkmənistan, Özbəkistan, Almaniya kimi ölkələr ön sıralarda dayanır.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun məlumatlarına görə hazırda Azərbaycanda 80-ə qədər ölkənin vətəndaşı əmək fəaliyyətilə məşğuldur.

Hazırda Azərbaycanda rəsmi olaraq qeydiyyatdan keçmiş (sığorta olunan) əcnəbi işçilərin sayı 7000 nəfərə yaxındır. Azərbaycanda çalışan əcnəbilərin vətəndaşlıq strukturuna nəzər saldıqda ilk 10 sırada ardıcıl olaraq, Türkiyə, Gürcüstan, Rusiya, İran, Hindistan, Çin, Malaziya, Birləşmiş Krallıq, Ukrayna və Pakistanın olduğunu görmək mümkündür.

Dövlət Sərhəd Xidmətinin məlumatına əsasən 2024-cü ilin yanvar ayında Azərbaycan Respublikasına dünyanın 152 ölkəsindən 165.8 min və ya əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 39.3 faiz çox əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan şəxs gəlib.

2024 gələnlərin 27,5 faizi Rusiya Federasiyası, 19,8 faizi Türkiyə, 9,7 faizi İran, 6,1 faizi Hindistan, 4,9 faizi Gürcüstan, 3,5 faizi Səudiyyə Ərəbistanı, 2,9 faizi Qazaxıstan, 2,7 faizi Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, 2,5 faizi Pakistan, 2,4 faizi Küveyt, 2,0 faizi Özbəkistan, 1,8 faizi Oman, 1,5 faizi Türkmənistan, 1,3 faizi Ukrayna, 1,0 faizi Belarus, 10,4 faizi digər ölkələrin vətəndaşları olmuşdur. Gələnlərin 74,2 faizini kişilər, 25,8 faizini qadınlar təşkil edib.

2023 eyni dövrü ilə müqayisədə Çindən gələnlərin sayı 3,9 dəfə, Qırğızıstandan – 3,4 dəfə, Bəhreyyndən – 2,7 dəfə, Səudiyyə Ərəbistanından – 2,7 dəfə, Hindistandan – 2,5 dəfə, Omandan – 2,4 dəfə, Özbəkistandan – 2,4 dəfə, Tacikistandan – 2,3 dəfə, Qazaxıstandan – 2,3 dəfə, Filippindən – 1,8 dəfə, İtaliyadan – 1,7 dəfə, İspaniyadan – 1,7 dəfə, Türkmənistandan – 1,7 dəfə, Küveytdən – 1,6 dəfə, Cənubi Koreyadan – 1,6 dəfə, İordaniyadan – 1,6 dəfə, İrandan – 45,8 faiz, Polşadan – 33,7 faiz, Yəməndən – 32,2 faiz, Moldovadan – 31,5 faiz, Türkiyədən – 31,0 faiz, Pakistandan – 28,3 faiz, Qətərdən – 26,8 faiz, Gürcüstandan – 24,1 faiz, Fransadan – 22,4 faiz, Ukraynadan –

21,4 faiz, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən – 20,4 faiz, Belarusdan – 18,9 faiz, ABŞ-dan – 18,7 faiz, Misirdən – 15,2 faiz, Rusiya Federasiyasından – 13,4 faiz, Almaniyadan – 13,3 faiz artıb

Ölkəmizə gələn əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin 67,5 faizi hava, 31,1 faizi dəmir yolu və avtomobil, 1,4 faizi isə dəniz nəqliyyatından istifadə etmişdir.

2023-cü ilin yanvar ayı ilə müqayisədə xarici ölkələrə gedən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ümumi sayı 35,1 faiz artaraq 147,7 min nəfər olmuşdur. Rusiya Federasiyasına gedən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının sayı 37 faiz, Gürcüstana gedənlərin sayı 36,9 faiz, Türkiyəyə gedənlərin sayı 29,3 faiz, İrana gedənlərin sayı 23,0 faiz artmışdır. Ölkə vətəndaşlarının 36,6 faizi Türkiyəyə, 22,0 faizi Rusiya Federasiyasına, 10,6 faizi Gürcüstana, 8,2 faizi İrana, 22,6 faizi digər ölkələrə səfər etmişdir. Gedənlərin 67,7 faizini kişilər, 32,3 faizini qadınlar təşkil etmişdir.

2024-cü ilin yanvar ayında xarici ölkələrə səfər edən Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının 69,1 faizi hava, 28,8 faizi dəmir yolu və avtomobil, 2,1 faizi isə dəniz nəqliyyatından istifadə edib.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında müxtəlif mülkiyyət formalarının inkişafı, iqtisadiyyatın yüksək maddi-texniki bazaya malik olması, əmək bölgüsü və kooperasiyasının geniş vüsət alması və s. milli iqtisadiyyatımızın beynəlxalq əməkdaşlıqda mövqeyinin daha da artmasına obyektiv zərurət yaradır.

Azərbaycanda kifayət qədər ixtisaslı kadrların olması və ölkənin böyük enerji, mineral resursları, təbii iqlim potensialı ona milli iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etdirilməsi və qarşılıqlı faydalı şərtlərlə dünya ölkələri ilə iqtisadi ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və eləcə də xarici investisiyanın ölkəyə axını üçün əlverişli şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra xarici iqtisadi siyasətini artıq özü müəyyən etməyə başlamışdır. Ölkəmizin Asiya və Avropanın kəsişməsində çox əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi bu siyasətin uğurla həyata keçirilməsinə müsbət təsirini göstərmişdir.

Plan:2.Ölkənin xarici ticarət siyasəti bütövlükdə iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasının tərkib elementi kimi nəzərdən keçirilməlidir. Xarici ticarətin strukturunda baş verən ən cüzi dəyişikliklər belə ölkənin maddi rifahına təsir göstərmək iqtidarındadır.

Xarici ölkələrlə əməkdaşlıq Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının çoxşahəli inkişafını təmin etmək üçün böyük üstünlüklər verməklə yanaşı milli iqtisadiyyatımızın formalaşmasında da böyük rol oynayır.

SSRİ-nin süqutu böyük bir ərazidə geopolitik vəziyyəti kökündən dəyişdirərək, Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin səmərəliliyinin artırılması və intensivləşdirilməsi, beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən respublikanın mənafeyinə uyğun olaraq istifadə edilməsi üçün geniş perspektivlər açdı.

Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisinə nail olmaq üçün həyata keçirilən xarici iqtisadi siyasət aşağıdakıları əhatə etməlidir:

- sabit maliyyə sisteminin yaradılması;
- milli ixracatçıların bir çox növ məhsullar (xüsusilə də yüksək emal dərəcəsinə malik olan məhsullar) üzrə dünya bazarlarında köklü mövqə əldə etmələri üçün aktiv struktur siyasəti;
- ixracatçılar üçün güclü dövlət dəstəyinin təmin edilməsi;
- xarici kapitalın cəlbinin aktivləşdirilməsi üçün sahibkarlıq mühitinin təkmilləşdirilməsi.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasəti dedikdə, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə qarşıya qoyduğu məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Xarici iqtisadi siyasət iqtisadi anlayış olub ümumi iqtisadi siyasətin tərkib hissəsidir və ölkənin sosial-iqtisadi proqramı ilə bilavasitə əlaqədardır. Azərbaycan hökumətinin xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində qəbul etdiyi qərarlar iqtisadiyyatın bütün istiqamətlərinə təsirini göstərir. Azad bazar münasibətlərinə keçid şəraitində dövlətin daxili və xarici iqtisadi siyasətini bir-birindən təcrid etmək mümkün deyildir.

Xarici ticarət siyasəti Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin mühüm hissəsi kimi çıxış edir ki, o da özündə iki yanaşmanı əks etdirir: dövlətin əmtəə mübadiləsi sferasına müdaxiləsi dərəcəsindən asılı olaraq azad ticarət və ya proteksionizm. Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində azad ticarət prinsipləri üstünlük təşkil etsə də, hazırda getdikcə hər iki yanaşmanın optimal nisbətindən istifadəyə çalışılır.

Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf proqramında xarici iqtisadi siyasət əsasən dörd istiqamətlərdə həyata keçirilir. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Xarici ticarət siyasəti;
2. Ödəniş balansı siyasəti;
3. Xarici investisiya siyasəti;
4. Xarici yardım siyasəti.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının **xarici ticarət siyasəti** yeni maliyyə mənbələrinin yaradılması və istifadə olunmasına xidmət edir. Bu siyasətin əsas təsir vasitəsi tarif və qeyri-tarif tənzimləmələridir. Ölkə iqtisadiyyatının və əhalinin gündəlik tələbat mallarına olan ehtiyacının ödənilməsində xarici ticarətin tarif tənzimlənməsinin istiqlalıyyət əldə edildikdən sonra böyük əhəmiyyət verilir. Real həyatda dövlətlər xarici ticarətə bu və ya digər şəkildə

müdaxilə edirlər. Xarici ticarətə müdaxilə etmək üçün istifadə edilən ən mühüm vasitələrdən biri gömrük tarifləridir.

Azərbaycanda xarici ticarət siyasətinin hüquqi təminatı “Azərbaycan Respublikasında xarici ticarət səmərəliliyinin artırılması tədbirləri haqqında” 1994-cü il tarixli prezident fərmanı ilə formalaşdırılmağa başlanmışdır. Fərmanın verilməsində əsas məqsəd keçid iqtisadiyyatı şəraitində ölkənin ixracat potensialından istifadə səmərəliliyinin artırılması, hesablaşmalar sisteminin qaydaya salınması və daxili bazarın mühafizəsinin gücləndirilməsindən ibarət olmuşdur. Barter əməliyyatlarının məhdudlaşdırılması və strateji malların ixracının yalnız prezidentin icazəsi ilə həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu. Sözügedən fərman bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün başlaması ilə əlaqədar olaraq xarici ticarət sferasında müşahidə olunan əyintilərin aradan qaldırılmasına yönəldilmişdir.

10 iyun 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasında Gömrük Məcəlləsi qəbul edildikdən sonra 20 iyun 1995-ci ildə qəbul edimiş “Gömrük tarifi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qüvvəyə minmişdir. Bu qanun, əsasən, daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən edir.

Gömrük tarifinin məqsədləri aşağıdakılardır:

- idxalın əmtəə strukturunu səmərələşdirmək;
- Azərbaycan Respublikası ərazisində malların gətirilməsi və çıxarılmasının valyuta gəlirləri və xərclərinin əlverişli nisbətini təmin etmək;
- valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən çıxarılması üzərində səmərəli nəzarət etmək;
- Azərbaycan Respublikasında malların istehsal və istehlak strukturunda mütərəqqi dəyişiklikləri üçün şərait yaratmaq;
- iqtisadiyyatı xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq və onun dünya təsərrüfatı ilə səmərəli inteqrasiyasına şərait yaratmaq.

Gömrük tarifi Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilir və xarici iqtisadi fəaliyyətin əmtəə nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük rüsumu dərəcələrinin məcmusudur.

Gömrük rüsumları

İdxal və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələri və eyni zamanda əlverişli ticarət rejimi tətbiq olunan ölkələrin siyahısı Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Əlverişli ticarət rejimi tətbiq olunmayan ölkələrin mallarına və ölkə mənşəyi müəyyənləşdirilməyən mallara idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri iki dəfə artırılır.

Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı gömrük rüsumları tətbiq edilir:

1. Advalor - malların gömrük dəyərində görə faizlə hesablanan gömrük rüsumu;
2. Spesifik rüsum - mal vahidinə görə müəyyən olunmuş dəyərlə hesablanan gömrük rüsumu;
3. Kombinə edilmiş rüsum - hər iki növü birləşdirməklə hesablanan gömrük rüsumu.

Malların ixracını və idxalını operativ tənzimləmək üçün bəzi mallara, mövsümi rüsumların 6 aya qədər tətbiq olunmasına qanun icazə verir.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi mənafeyini qorumaq üçün idxal edilən mallara müvəqqəti olaraq aşağıdakı xüsusi növ rüsumlar tətbiq oluna bilər: **xüsusi rüsumlar, antidempinq rüsumları, kompensasiya rüsumları.**

Qanunda gömrük rüsumlarından, gömrük dərəcələrinin aşağı salınması halları konkret olaraq müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasından ixrac olunan mallar, onların növündən asılı olmayaraq gömrük ixrac rüsumuna cəlb olunmur. Ölkəyə gətirilən mallara gömrük idxal rüsumu sadələşdirilmişdir. Gömrük idxal rüsumuna cəlb olunan malların növlərindən asılı olmayaraq malların gömrük dəyəri 15% həcmində qəbul edilmişdir.

Mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri strateji məhsulları ölkə hədudlarından kənara sərbəst dövrli valyuta ilə satarkən ixracat vergisinə aşağıdakı məhsullar cəlb edilir: neft və neft məhsulları, yüksək təzyiqli polietilen, sulfanol, kaustik soda, ilkin aliminium, aliminium prokatı-qırıntısı, polad borular, dəmir konsentratı, bürünc məmulatı, pambıq məhlucu, qara kürü. Milli Məclislə razılaşdırmaqla Nazirlər Kabineti bu siyahıya dəyişikliklər edə bilər. İxracatçılar strateji məhsulları öz hədudlarından kənara satarkən həmin məhsullar üzrə əlavə dəyər vergisini, aksiz vergisini, gömrük rüsumunu, dövlət yol fonduna ayırmaları ödəmirlər.

Qeyri-tarif tənzimlənməsi xarici ticarətin liberallaşdırılmasına və qeyri-iqtisadi amillərin məhdudlaşdırılmasına yönəldilmişdir. "Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimlənməsi haqqında" 6 avqust 1996-cı il tarixli fərmana 24 sentyabr 1996-cı il tarixli fərmanla edilən düzəliş və əlavələr ölkədə xarici ticarətin liberallaşdırılmasının sistemli şəkildə tətbiqinə imkan vermişdir. Xarici ticarətin dövlət tərəfindən inzibati tənzimlənməsi əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salınmış, idxal-ixrac əməliyyatlarını həyata keçirən subyektlərin fəaliyyəti sərbəstləşdirilmiş, strateji malların sayı 17-dən 4-ə endirilmişdir. Eləcə də, idxalı və ixracı Nazirlər Kabinetinin sərəncamı əsasında aparılan malların, o cümlədən bu əməliyyatlarda müvafiq dövlət orqanlarının rəyi alınan məhsulların siyahısı beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır.

Xarici ticarət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri də ixracın stimullaşdırılması siyasətidir. Azərbaycanda ixracın stimullaşdırılmasının bir neçə metodundan istifadə edilir:

1. Vergi və gömrük güzəştlərinin tətbiq edilməsi.
2. İnhisarlar və sənayenin prioritet sahələri arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsi.
3. Xarici ticarət ilə əlaqədar olan sahələrdə məqsədli investisiya proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi.
4. İxracın stimullaşdırılmasında lizinq mühüm rol oynaya bilər.
5. Lizingdən istifadə bir çox müəssisələrə istehsalın modernləşdirilməsini həyata keçirməyə və rəqabət qabiliyyətli istehsalı qurmağa imkan verəcək və bu zaman investisiyalara ehtiyacda bir elə gərginlik olmayacaq.
6. Xarici bazarların mənimsənilməsində milli müəssisələrə yardım üçün təşkilati-texniki dəstək mexanizminin tətbiqi və səmərəli istifadəsi.

Bu öz növbəsində aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- ixrac yönümlü müəssisələrə xarici sifarişlərin alınmasında və yüksək keyfiyyətli sənaye avadanlığının əldə edilməsində yardım göstərilməsi;
 - müxtəlif növ kommersiya informasiyalarının təqdim edilməsi;
 - ixracatçıların xarici ölkələrdə dövlət və hökumət qurumlarında maraqlarının təmsil edilməsi və s.
7. İxrac-idxal əməliyyatlarının kreditləşdirilməsinin həyata keçirilməsi üçün güclü kredit təşkilatlarının yaradılması. Bu zaman ixrac kreditlərinin sığortalanması və yalnız Azərbaycan məhsullarının alınması şərti ilə xarici ölkələrin idxalatçılarına dövlət kreditlərinin verilməsi, həmçinin ixrac istehsallarının maliyyələşdirilməsini həyata keçirən iri bank strukturlarının yaradılması nəzərdə tutulur.

8. Azad iqtisadi zonaların bir növü olan xüsusi ixrac yönümlü və elmi-texniki zonaların yaradılması. Bu cür zonalarda investorlar sonradan istehsal ediləcək məhsulun əsas hissəsini ixrac etmək şərti ilə xammalın, materialların və avadanlığın rüsumsuz idxalı üçün xüsusi lisenziyalar əldə edə bilərlər.

Azad iqtisadi zonalar – görük sərhəddi daxilində sərbəst ayrılan sahə olub, bütün təsərrüfat proseslərinin həllində müstəqil hüquqlara malikdir.

Azad iqtisadi zonalara xüsusi idarəçilik hüquqları verilir, güzəştli şərait yaradılır. Onlar xarici investorların iştirakı ilə müştərək müəssisələr yarada bilərlər.

Azad iqtisadi zonaların yaradılmasının əsas məqsədi xarici və daxili kapitalı cəlb edərək istehsalı təşkil etmək, investisiya şəraiti yaratmaq, xarici bazar üçün rəqabət qabiliyyətli məhsul etməkdir.

Azad iqtisadi zonalar funksional xüsusiyyətlərinə görə sərbəst gömrük zonalarına yaxındırlar.

Sərbəst iqtisadi zonaların əsasən 3 forması vardır.

A. Sənaye zonası

B. İqtisadi və ET zona

C. Sərbəst işgüzar zona.

Sənaye zonasının ərazisi ölkə daxilindədir. İqtisadi və ET zona müxtəlif mərhələlərdə yaradıla bilər. Bunlar əsasən texnoloji parkları, Elmi-Texniki tərtibatları əhatə edir. Məsələn, Kembric elmi mərkəzi, Novosibirski mərkəzi və s.

Sərbəst işgüzar zona girişi və çıxışı azad olan iqtisadi zonadır.

Bu qeyd olunan zonalar iki istiqamətdə fəaliyyət göstərə bilərlər.

1. Ticarət fəaliyyətli.

2. İstehsal fəaliyyətli.

Azad ticarət zonaları ixracın və xarici investisiyaların genişləndirilməsi, həmçinin ölkənin və regionların iqtisadi inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə yaradılır.

Beləliklə xüsusi iqtisadi zona milli iqtisadi məkanın bir hissəsi olub, ölkənin ayrı-ayrı hissələrində tətbiq olunmayan xüsusi güzəşt və stimullar sisteminə əsaslanır. Deməli, xüsusi iqtisadi zona bu və ya digər dərəcədə xüsusiləşmiş coğrafi ərazidir.

İlk dəfə rəsmi olaraq 1973-cü ildə (18 may) Yaponiyanın Kiot şəhərində beynəlxalq sazişdə azad iqtisadi zonanın konkret tərifı açıqlanmışdır. **Orada deyilir ki, azad iqtisadi zona ölkənin ərazisinin bir hissəsi olub, xüsusiləşmiş, müəyyən güzəştlərə əsaslanan xarici ticarət məkanıdır.**

2-ci Dünya müharibəsindən sonra Avropada ilk ixrac-istehsal zonasının yaradılmasına nail olmuş İrlandiyanı gös- tərək olar. Bu ölkəni "Avropa pələngi" adlandırırlar, burada Ümumi daxili məhsul (ÜDM) illik artımı 6,5-7,2% təşkil edir. Bu, ÜDM-in illik artımı üzrə Avropa- da ən yüksək göstəricidir. Hazırda İrlandiyada əsasən Britaniya, Alman və Amerikan firmaları olmaqla 1700-dən çox xarici firma fəaliyyət göstərir.

İrlandiyada yaradılmış ilk ixrac-istehsal zonası Şennon zonasıdır və bu zona 1959-cu ildə yaradılmışdır. Şennon İrlandiyanın cənub-qərb hissəsində dəniz sahilində yerləşir və uzun illər boyu Transatlantik uçuşları həyata keçirən avialay- nərler üçün aralıq yanacaq doldurma məntəqəsi kimi fəaliyyət göstərirdi.

XIX əsrin 50-ci illərinin sonlarında böyük məsafələri yanacaq doldurmadan qət edə bilən reaktiv aviasiyanın yaranması nəticəsində bu fəaliyyət artıq bir növ lazımsız olmağa başladı. Bu isə Şennon aeroportunun fəaliyyətinin məhdudlaşdı-

rılmasına gətirib çıxara bilərdi. Bunun qarşısının alınması üçün hökumət iki strategiya işləyib hazırladı.

Birinci strategiya - İrlandiyaya Avropada istirahət edən mümkün qədər çox sayda Şimali Amerikalı turist, xüsusilə irland köklərinə malik olan turist cəlb edilməsi. Bu isə mehmanxana və ictimai iaşə obyektlərinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, infrastrukturun inkişafı, tarixi abidələrin restavrasiyası, mehmanxanada yaşayış qiymətlərinin, həmçinin aviabiletlərə qiymətlərin aşağı salınması zərurətini yaratdı.

İkinci strategiya xarici firmaları komponent və yarımfabrikatların idxalı, həmçinin hazır məhsulun ixracı üçün hava limanının xidmətlərindən istifadə edəcək müəssisələr yaratmağa cəlb etmək məqsədilə hava limanı yaxınlığında ənaye parkının yaradılmasından ibarət idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən "duty free shop" mağazaları ilk dəfə məhz Şennon hava limanında yaradılmışdır ki, bu təcrübədən də hazırda dünyanın demək olar ki, bütün hava limanlarında istifadə edilir.

Şennon zonası idxal xammalına və hazır ixrac mallarının istehsalına əsaslanan sənayenin inkişafı üçün ideal alət olmaqla, ixraca yönəlik sənayenin inkişafı üzrə klassik misaldır.

Şennon zonasının təcrübəsi əsasında iqtisadi siyasəti ölkədə ixrac sektorunun yaradılmasına yönəlmiş bir çox dövlətlərdə analoji zonalar yaradılmağa başlanmışdır.

Dünyada ilk elmi-texniki park 1950-ci ildə ABŞ-da Stenford Universitetində yaradılmışdır. 90-cı illərin axırında ABŞ-da ümumi sahəsi təqribən 60 hektardan 2600 hektara qədər olan 170-dən artıq bu cür park mövcud idi. Avropada bu cür parklar 70-ci illərin sonlarında əvvəl Böyük Britaniyada, sonra isə Belçika və Fransada yaradılmağa başlamışdır. Almaniyada belə strukturlar 1983-cü ildən başlayaraq yaradılmağa başlamışdır və çox sürətli inkişaf yolu keçmişdir.

Avropa İttifaqı texnoparkların yaradılmasına böyük əhəmiyyət verir. Avropa İttifaqında bu qurumlara İttifaq üzvü olan dövlətlərin struktur dis-balansının aradan qaldırılması, zəruri innovasiya mühitinin yaradılması, elmin istehsala təsiri vasitəsi kimi baxılır.

Yaponiyada, artıq deyildiyi kimi, bu növ zonalar texnopolislər adlandırılır. Müasir məişət və gündəlik həyatda geniş istifadə olunan optik xətlər, mobil əlaqə sistemləri, peyk yayımı qəbulediciləri, video əlaqə vasitələri və s. məhz Yaponiya-da yaradılmış texnopolislərin fəaliyyəti nəticəsində işıq üzü görmüşdür.

Texnoparklar sənaye cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərdən inkişaf etməkdə olan dövlətlərə də (Braziliya, Hindistan və s.) keçmişdir. Artıq 1998-ci ildə dün- yada 7 mindən çox texnopark mövcud idi.

Texnoparklar xüsusi təşkil edilmiş ərazilərdə yaradıla bilirlər. Məsələn, Asi-yanın ən iri texnoparklarından olan Sindju şəhəri (Tayvan) 380 hektarlıq icarəyə götürülmüş ərazidə yerləşir. Bu texnoparkın ixtisaslaşması rabitə sistemlərinin, kompüterlərin və tibbi avadanlığın yaradılmasıdır. Texnoparkda yaşayış fondu kompleksi, uşaq bağçası, məktəb vardır. Burada həmçinin geniş istirahət infrastrukturu yaradılmışdır. Texnoparkın yaradıcıları bütün bunların yaradıcılıq azadlığı atmosferinin mövcudluğuna xidmət etdiyini deyirlər.

Digər bir məşhur texnopark, ABŞ-ın ən iri texnoparkı olan "Silikon vadisi"dir (Silicon Walley). Bu texnopark ümumdünya kompüter hesablama texnikası vasitələri istehsalının 20%-ni verir. Burada 20 mindən çox işçi çalışır.

Texnoparklar hüquqi şəxs kimi qeydiyyatdan keçirlər. Onlar həm kommersiya, həm də qeyri-kommersiya təşkilatları ola bilirlər və qanunvericiliklə qadağan edilməyən istənilən təşkilati formada yaradıla bilirlər. Təsisçi qismində bu və ya digər dövlətin qanunvericiliyi nəzərə alınmaqla həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər çıxış edə bilirlər.

Texnoparklar müxtəlif təşkilati formalarda yaradılır. Yaradılan texnoparkın konkret forması regionların məqsədləri, fəaliyyəti və tələbatlarına tabedir. Aşağıda texnoparkların ən əsas təşkilati formaları sadalanır:

1. Elmi park (Science park)

Elmi park bir qayda olaraq universitetlərin, elmi-araşdırma mərkəzlərinin yaxınlığında yaradılır. Bu quruluşun əsas məqsədi araşdırma obyektlərinin inkişafı və tətbiqidir. Bu növ texnoparklar istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olmurlar.

2. İnnovasiya mərkəzi (Innovation centre)

Bu növ mərkəzlərin əsas məqsədi ərazi baxımından innovasiya mərkəzindən kənarda fəaliyyət göstərən, lakin bazarda nisbətən böyük risklə bağlı olan yeni texnologiyaların reallaşdırılması ilə məşğul olan sahibkarlara dəstəkdir.

(araşdırma, texnologiya, maliyyə və kommersiya fəaliyyəti məsələləri üzrə konsultasiyalar).

3. Kommersiya parkı (Commercial park)

Kommersiya parkı istehsalla, müxtəlif növ kommersiya fəaliyyəti ilə, həmçinin inzibati işlərlə, müxtəlif sərgilərin təşkili, hazır məhsulun qablaşdırılması və satışı ilə

məşğul olur. Bu cür strukturlar üçün elm mərkəzlərinə yaxın yerləş- mək vacib deyildir.

4. Texnoloji polyus (Technology polus)

Azərbaycanda iqtisadi inkişafa təkan verəcək və Holland sindromuna im- kan verməyəcək amillərdən biri də ticari baxımdan azad iqtisadi zonaların yara- dılması olacaqdır. Xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafında azad iqtisadi zona- ların mühüm rolu olacaqdır.

Bu gün dünyada çox sayda olan azad iqtisadi zonalar ölkələrin xarici ticarət həcmi artırmaq, ixrac və idxalı asanlaşdırmaq, valyuta gəlirlərini və məşğulluq səviyyəsini artırmaq, sənayenin inkişafına təkan vermək, ölkəyə müasir texno- logiyanın gəlməsini həyata keçirmək məqsədi ilə yaradılır. Azad iqtisadi zonalar bir çox ölkədə sənayenin inkişaf etməsində mühim rol oynamışdır.

Məsələn, Türkiyədə 20-dən çox azad iqtisadi zona vardır. Azad iqtisadi zona- lar Türkiyədə iqtisadi baxımdan regionlar arasında balansın saxlanmasında əhə- miyyətli rola malikdir.

Regional iqtisadi inkişafın ən məhsuldar qaynaqlarından biri azad iqtisadi zonaların yaradılmasıdır. Ölkədə yerli investorların maliyyə imkanlarının məh- dud olması da Azərbaycanın bəzi regionlarında azad iqtisadi zonaların yaradıl- masını zəruri edir. Bu problem son bir neçə ildə bir neçə dəfə hökumət səviyyə- sində fərqli fikir və mübahisələrə səbəb olmaqla birlikdə, Bakı, Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz, Lənkəran-Astara, Naxçıvan kimi iqtisadi regionlarda azad iqtisadi zonaların qurulması üçün kifayət qədər əlverişli şərtlərin olduğu vur-ğulansa da, bu istiqamətdə atılan addımlar və görülmə işlər xeyli zəifdir.

Sumqayıt, Lənkəran və Naxçıvanda azad iqtisadi zonaların yaradılması müm- kündür. Bu şəhərlərdə dəmiryolu xətlərinin olması, Sumqayıt və Lənkəranın də- nizə çıxışlarının olması, Lənkəran və Naxçıvan hava limanlarının olması və eyni zamanda Naxçıvanın bir neçə ölkə ilə sərhəddinin olması azad iqtisadi zonaların qurulması baxımından bu şəhərləri əlverişli edən amillərdir

Azad iqtisadi zonaların əsas mahiyyəti əlverişli beynəlxalq əhəmiyyətli yol- lar üzərində yerləşən ərazidə özünə məxsus ticarət, xidmət və ixrac-istehsal sa- həsinin qurulmasıdır ki, bu zaman həmin zona gömrük rüsumlarından azad edilir, vergilərdə müəyyən endirimlər həyata keçirilir və aşağı faizlə kreditlər verilir. Bu isə iqtisadi cəhətdən zəif regionlarda iqtisadiyyatın canlanmasında, regionlar arasında iqtisadi inkişaf baxımından fərqlərin aradan qalxmasında böyük rol oy- nayacaqdır. Ancaq,

Azərbaycanda regionların enerji ehtiyatları və digər ehtiyatlarla təmin olunmaması azad iqtisadi zonaların qurulmasını çətinləşdirir.

Azərbaycanda bu istiqamətdə uğurlu addım Sumqayıt Texnologiya Parkı və Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı kimi nəhəng, çoxşahəli və respublikanın sənayesini inkişaf etdirən müəssisə yaranması sayıla bilər. STP Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının stabil inkişafına öz tövhesini verən ən iri vergi ödəyicilərindən biridir. Sumqayıt Texnologiyalar Parkı (STP) regionda texnoparkların yaradılmasında pioner olmaqla, müxtəlif istehsalat sahələri üzrə ixtisaslaşmış nəhəng zavodlar kompleksidir. Regionda nadir layihə olan STP Azərbaycanın həm daxili, həm də xarici bazarının tələbatını tam ödəmək qabiliyyətinə qadirdir.

Texnoparkın məhz Sumqayıtda yaradılması Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təkan verməklə yanaşı, vaxtilə Qafqazda sənaye mərkəzi kimi yaradılan Sumqayıtın tarixi ənənələrinin bərpaı deməkdir. Bu gün STP-nin tikinti-montaj və istehsalat sahələrində 4500 işçi işləyir. Tikilməkdə olan zavodlar təhvil verildikdən sonra işçi heyətinin sayı 1000 nəfər də artacaq ki, bu da öz növbəsində sosial yaşayış standartlarının yaxşılaşdırılmasına zəmin yaradacaq. STP 2009-cu il dekabr ayının 22-də dövlət başçısı İlham Əliyev tərəfindən istismara verilmişdir.

STP-nin bütün zavodları Avropada istehsal olunmuş ən yeni texnoloji avadanlıqla təchiz olunub. İstehsal prosesində istifadə olunan xammallar da Avropanın qabaqcıl ölkələrindən idxal olunur. Ümumi sahəsi 250 hektar olan sənaye tikililəri sahəsində yeni zavodların dizaynı və tikintisi davam edir.

Vergi məəcəlləsinə görə Azərbaycanda texnoparklar 7 illiyinə vergidən azaddırlar.

İxrac və idxal. İdxalın iqtisadiyyatda yeri və rolunu müəyyənləşdirən idxal kvotası məcmu xərclərdə idxalın xüsusi çəkisini göstərir. İxrac kvotası da analoji qaydada müəyyən edilir. İxrac əsasən daxili qiymətlərlə hesablanır. Azərbaycanda, bir qayda olaraq, qiymət pariteti kimi valyuta məzənnəsi götürülür və onun əsasında alman nəticə ixracın məcmu gəlirlərdə xüsusi çəkisini əks etdirir.

2019-2023-cü illərdə Azərbaycanın xarici ticarət göstəriciləri

il	İxrac	İdxal	Ticarət aldosu
2023	33 898 554 860	17 285 344 690	16 613 210 170
2022	38 146 629 670	14 539 858 530	23 606 771 140
2021	22 206 671 120	11 705 768 680	10 500 902 440
2020	13 740 567 630	10 730 720 220	3 009 847 410
2019	19 635 580 410	13 667 237 830	5 968 342 580

2023-cü ildə Azərbaycanın ixracı 11 faiz azalıb, dövlət sektorunun idxalı təxminən 300 milyon dollar, özəl sektor üzrə idxal 12.4 milyard dollara yüksəlib

1992-1995-ci illərdə milli valyutanın - manatın devalvasiyası böyük sürətlə getmiş və 1994-cü ildə onun təqribən 35,5 dəfə ucuzlaşması baş vermişdi. Həmin dövrdə devalvasiyanın inflyasiyanı qabaqlaması, bir tərəfdən valyuta dempinqi üçün şərait yaramış, digər tərəfdənsə idxalın kəskin qiymət artımına imkan verməklə xarici ticarət şəraitinin ifrat dərəcədə pisləşməsinə gətirib çıxarmışdı. İxracın ucuzlaşması da regional və dünya bazarlarında hər hansı bir üstünlük əldə edilməsinə səbəb olmamış, əksinə, güclü xarici rəqabətin təsiri nəticəsində milli istehsal sahələri tənəzzülə uğramışdı. Yalnız 1997-ci ildən sonra qismən dirçəliş baş verdi və əvvəlki dövrlərdə müşahidə edilən kəskin disproporsiyalar aradan qaldırıldı. Sistemli islahatların həyata keçirilməsi nəticəsində sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsi, makroiqtisadi və makromaliyyə sabitləşməsi milli valyutanın revalvasiyasına rəvac verdi.

İxracın azalması və eyni zamanda idxalın artması şəraitində ölkənin xarici ticarət saldosundakı müsbət fərq – saldo ciddi azalıb. Əgər 2022-ci ildə Azərbaycanın xarici ticarət saldosu 23.6 milyard dollar idisə, ötən il bu rəqəm 16.6 milyard dollar olub. Bu, bir ildə 30 faiz azalma deməkdir.

İxrac

Öncəki illərdə olduğu kimi, 2023-cü ildə də Azərbaycanın ixracında neft və qaz sektorunun üstün mövqeyi qalmaqda davam edib. Bu il ixracımızın 50 faizi neft və neft məhsullarının, 40 faizi isə təbii qazın payına düşüb. Yəni, ölkənin ixracında neft və qaz məhsullarının ümumi payı 90 faiz olub. Ancaq, 2021-ci ilədək olan dövrlə

müqayisədə hazırda ixracda neft və qazın payının bir-birinə yaxınlaşması trendi müşahidə olunur. Müqayisə üçün bildirək ki, 2021-ci ildə ixracda neftin payı 63 faizə, təbii qazın payı isə 25 faizə [bərabər olmuşdu](#).

Cədvəl 2: 2019-2023-cü illərdə Azərbaycanın ixracına neft-qaz və qeyri neft-qaz sektorlarının payı (faizlə)

2019-2023-cü illərdə Azərbaycanın ixracına neft-qaz və qeyri neft-qaz sektorlarının payı (faizlə)

Sektor	2019	2020	2021	2022	2023
Neft-qaz	89,86	86,53	87,78	92,01	90,12
Qeyri neft-qaz	10,14	13,47	12,22	7,99	9,88

Cədvəldən göründüyü kimi, son 5 ildə ixracda qeyri-neft sektorunun payı ən çox 13.47 faizə bərabər olub və ölkənin ixracında enerji sektorundan asılılıq baxımından ciddi dəyişiklik baş verməyib.

2023-cü ildə ölkənin qeyri-neft sektorunun ixracı ötən ilə nəzərən cəmi 300 milyon dollar artaraq 3.3 milyard dollara bərabər olub. İxracda neft-qaz məhsullarından sonra ən çox yer tutan məhsul qrupu meyvə-tərəvəz məhsullarıdır. 2023-cü ildə meyvə-tərəvəz ixracı Azərbaycana 726 milyon dollar, pomidor ixracı 162 milyon dollar, xurma ixracı 127 milyon dollar, fındıq ixracı isə 123 milyon dollar gətirib. Azərbaycanın qeyri-neft ixracının tərkibi ilə yanaşı, coğrafi paylanması da zəifdir. Ölkənin qeyri-neft sektoru üzrə ixracının 56 faizi cəmi iki ölkənin Rusiya (33 faiz) və Türkiyənin (23 faiz) payına düşüb.

Bəzi qeyri-neft məhsulları üzrə orta ixrac qiymətinin azalması diqqət çəkir. Məsələn, 2022-ci ildə Azərbaycan hər ton pambığın ixracından ortalama 2419 dollar gəlir əldə etdiyi halda, 2023-cü ildə bu göstərici 500 dollar (20%) azalaraq 1973 dollara bərabər olub. 2022-ci ildə hər ton azot gübrəsinin ixracı ölkəyə ortalama 582 dollar qazandırdığı halda 2023-cü ildə bu göstərici 229 dollara bərabər olub. 2023-cü ildə Azərbaycanın qeyri-neft ixracındakı artımın əsas səbəbi ölkənin elektrik enerjisi ixracındakı artımla bağlıdır. 2022-ci ildə Azərbaycan elektrik enerjisi ixracından 122 milyon dollar gəlir əldə etdiyi halda, 2023-cü ildə 402 milyon dollara yüksəlib.

Azərbaycanın toplam ixracında isə ənənəvi olaraq ilk yeri İtaliya tutur. İl ərzində Azərbaycanın İtaliyaya ixracı 15.2 milyard dollar olub ki, bu da ölkənin toplam ixracının 45 faizi deməkdir. 2023-cü ildə Azərbaycanın satdığı neftin 42

faizini İtaliya alıb. Enerji qiymətlərinin 2022-ci illə müqayisədə daha aşağı olması səbəbindən ötən il Azərbaycanın İtaliyaya ixracı 2 milyard dollar azalıb. İtaliyadan sonra Azərbaycanın ən çox ixrac etdiyi ölkə Türkiyədir. İl ərzində Azərbaycanın Türkiyəyə ixracı 3.5 milyard dollardan 5.4 milyard dollar yüksəlib. Türkiyənin Azərbaycanın ixracında payı 16 faizə yaxındır. İsrail (4.13%), Yunanıstan (4.02%) və Hindistan da (3.64%) Azərbaycanın ixracında ilk beşlikdə yerləşən ölkələr arasındadır.

İxracın strukturu və coğrafiyası. İxracın əmtəə strukturunun daha da pisləşməsi və monostrukturlaşma prosesi intensiv xarakter almış, ölkənin ümumi ixracatında mineral xammalın xüsusi çəkisi 76,8%-ə çatmışdı (2005). Mineral xammalın dünya qiymətlərinin kəskin şəkildə dəyişməyə meyilli olması və ölkəyə daxil olan valyuta gəlirlərinin məhz həmin əmtəə qrupundan mütləq asılılığı, bütövlükdə sosial-iqtisadi inkişafın sabitliyi baxımından, təhlükə mənbəyi kimi qalmaqdadır. Emal sənayesi məhsullarının ümumi ixracda payı olduqca cüzi və 2004-cü ilə qədər azalmağa meyilli idi. Bu göstərici 2003-cü illə müqayisədə 2004-cü ildə 3,1% artaraq 4,5%, 2005-ci ildə 2,3% artaraq 6,8%-ə çatmış, müxtəlif sənaye malları üzrə isə 2004-cü ildə 0,3% artaraq 0,8%, 2005-ci ildə 0,4% azalaraq 0,4% olmuşdu.

Azərbaycandan ixracda xüsusi çəki-sinə görə üstün olan ilk beş ölkə İtaliya (30,3%), Fransa (9,4%), Rusiya (6,6%), Türkiyə (6,3%), Türkmənistan (6,3%) idi (2005).

2023-cü ildə Azərbaycanın idxalında Top 10 ölkənin payı

2023-cü ildə Azərbaycanın idxalında Top 10 ölkənin payı

1.	Rusiya	18.29%
2.	Çin	17.49%
3.	Türkiyə	13.26%
4.	Almaniya	5.30%
5.	ABŞ	5.14%
6.	Türkmənistan	3.98%
7.	İtaliya	2.76%
8.	İran	2.74%
9.	Yaponiya	2.52%
10.	Koreya Respublikası	2.48%

2023-cü ildə Azərbaycana ümumi dəyəri 1 milyard 515 milyon dollar olan 88.151 ədəd minik avtomobili idxal edilib ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə 28 faiz (20 min ədədə yaxın) artım deməkdir. Xüsusilə ölkəyə gətirilən elektrik mühərrikli avtomobillərin sayının təxminən 8 dəfə artaraq 3012-yə çatması diqqət çəkir.

Ümumilikdə 2023-cü ildə Azərbaycana gətirilən minik avtomobillərinin 16 faizi hibrid, 3.5 faizi elektrik mühərrikli olub.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2023-cü ildə də Azərbaycanın ən çox idxal həyata keçirdiyi ölkə Rusiya olub. İl ərzində Azərbaycan Rusiyadan 3.1 milyard (18,29 faiz) dollarlıq məhsul alıb. Bu, 2022-ci illə müqayisədə təxminən 400 milyon dollar artım deməkdir. Azərbaycanın Rusiyadan idxalına ən çox sət sərft etdiyi məhsulların ilk üçlüyünə xam neft, buğda və təbii qaz daxildir.

2022-ci ildən fərqli olaraq, 2023-cü ildə Azərbaycanın Çindən idxalı Türkiyədən olan idxalı ötüb. Ötən il Azərbaycan Çindən 3 milyard dollarlıq idxal həyata keçirib ki, bu da ötən illə müqayisədə 1 milyard dollar və ya 50 faiz artım deməkdir. Azərbaycan 2022-ci illə müqayisədə Çindən smartfon idxalına 150 milyon dollar, elektrik mühərrikli avtomobil idxalına 70 milyon dollar daha çox sət ödəyib.

Azərbaycanın ən çox idxal həyata keçirdiyi üçüncü ölkə olan Türkiyədən isə idxalın həcmi 2022-ci illə müqayisədə demək olar dəyişməyib və 2.3 milyard dollara bərabər olub. Almaniya (5.30 faiz) və ABŞ da (5.14 faiz) Azərbaycanın ən çox idxal həyata keçirdiyi ilk beş ölkə arasındadır.

Açıqlanan rəqəmlərdən bəlli olur ki, 2023-cü ildə ölkədə idxalın artması daha çox özəl sektor hesabına baş tutub. Dövlət sektorunun idxalı 2023-cü ildə təxminən 300 milyon dollar artaraq 2.9 milyard dollara çatdığı halda, özəl sektor üzrə idxal 10.6 milyard dollardan 12.4 milyard dollara yüksəlib. Yəni, 1.8 milyard dollar artıb. 2023-cü ildə bəzi məhsulların orta idxal dəyərində də azalmalar baş verib. Məsələn, 2022-ci ildə hər ton buğdanın idxalı ölkəyə 338 dollara başa gəldiyi halda 2023-cü ildə bu göstərici 259 dollara bərabər olub, yəni, 23 faiz azalıb. Hər ton çayın idxalı 2022-ci illə müqayisədə 5239 dollardan 5160 dollara, kərə yağının hər tonunun idxalı 5828 dollardan 5568 dollara enib.

İdxalın strukturu və coğrafiyası. Ölkə idxalının əmtəə strukturunda əsas yeri sənaye malları, maşın və avadanlıqlar, eləcə də mineral yanacaq tutur. Hər üç qrupun ümumi idxalda xüsusi çəkisi 73,0% idi (2005). Ölkə iqtisadiyyatının kifayət qədər rəqabətədavamlı olmaması idxalın istehlak səciyyəli qalmasını şərtləndirən başlıca cəhətdir.

1999-2005-ci illərdə yeyinti mallarının ümumi idxalda xüsusi çəkisi 10,4% azalaraq 7,3%, həmin mal qrupunun idxalı mütləq həcmdə 67,6% artaraq 307,1 mln. dollar təşkil etmişdi.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridə **ödəniş balansı siyasətidir**. Düzgün maliyyə və xarici ticarət siyasətini dəyərləndirmək, onu dəyişdimək üçün dövrü və əhatəli statistik məlumatlar öz əksini ödəniş balanslarında tapır. Ödəniş balansı bir ölkə sakinlərinin müəyyən dövr ərzində

bütün başqa ölkələrin rezidentləri ilə apardığı xarici iqtisadi əməliyyatların cəmini balans formasında əks etdirən sənəddir.

Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasəti nəhayət, xarici **yardım siyasətindən** istifadə ilə tamalanır. Ölkənin xarici yardım siyasəti beynəlxalq təşkilatlardan və dövlətlərdən yardımların alınması və istifadəsi tədbirlərini əhatə edir. Bu siyasət beynəlxalq aləmdə son dövrlərdə strukturlaşdırılmış yeni bir xarici siyasətdir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra bazar iqtisadiyyatı yolunda islahatlar həyata keçirdiyi üçün aparıcı beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən iqtisadi inkişafın təmin olunması, ödəniş balansı kəsirlərinin ləğvi, milli valyutanın sabitliyinin təmin olunması, milli müdafiəyə ayrılan yardımlarla dəstəklənir.

Beləliklə, cari xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi zamanı ölkənin dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyasına önəm verilməli, mövcud ictimai əmək bölgüsü, ixtisaslaşma və kooperasiyalasmadan çıxış edərək bu siyasət yüksək texnoloji səviyyədə həyata keçirilməlidir.

Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və bu əsasda ölkə iqtisadiyyatının dünya təsərrüfatı sistemində səmərəli şəkildə inteqrasiyasının təmin olunması son dövrlərdə özünün dövlət müstəqilliyini bərpa etmiş ölkələrin, o cümlədən də Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri hesab olunur.

Müstəqil Azərbaycan dünya birliyinə sürətlə inteqrasiya edir. Bu gün beynəlxalq aləmdə Azərbaycan bərabər tərəfdaş kimi qəbul edilir və onunla uzunmüddətli əməkdaşlıq sistemi qurulur. Belə şəraitdə ölkəyə etimadın möhkəmləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və bu etimad bir sıra prinsiplər üzərində qurulu bilər. Belə prinsiplərdən biri Ümumdünya Ticarət Təşkilatında üzvlükdür.

Azərbaycan beynəlxalq ticarət məkanına inteqrə etmək və ölkədə xarici ticarətə təsir edən qanunvericilik bazasının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq məqsədilə Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olması istiqamətində iş aparır.

1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasının hökuməti Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT-yə) üzv olmaq üçün müraciət etməyi qərara almışdır. Bundan dərhal sonra özünün ÜTT-yə üzv olma şərtlərinin müzakirəsində zəruri olan və müraciəti əsaslandırmaq üçün sənədlər hazırlamağa başlamışdır. Ölkəmiz digər ölkələrlə münasibətlər qurmaq və beynəlxalq aləmdə özünə məxsus yer tutmaq üçün müvafiq tənzimləyici rejim təşkil etmək məcburiyyətində idi.

Hazırda Azərbaycan bu təşkilatda müşahidəçi statusuna malikdir və ÜTT-yə qəbul edilmək üçün məqsədyönlü iş aparır. ÜTT üzrə Azərbaycanın Koordinasiya qrupu yaradılmışdır, bu qrup bütün danışıqlar prosesini həyata keçirir.

ÜTT-yə üzv olmaq mürəkkəb bir prosesdir. Bu təkcə tariflərə dair sazişlərin və xaricilər tərəfindən təklif olunacaq xidmətlər üçün güzəştlərin oxunulması məsələsi deyil. Xarici ticarəti tənzimləyən tədbirləri və digər normativ hüquqi aktları daxil etməklə, müraciət edən ölkənin öz xarici ticarətə dair qanunlarının təkmilləşdirilməsi və onları müasirləşdirməsinə ümid edir.

Ticarət qaydalarının yaxşılaşdırılması üçün ÜTT tələbləri üzv olma prosesinin ən faydalı üstünlüyüdür. ÜTT-yə üzv olma qərarından asılı olmayaraq şəffaf və effektiv qanunlara malik olmaq üçün bir üstünlükdür. Uruqvay raundu prinsipləri və normaları heç bir mülahizələrdən asılı olmayaraq, ümumiyyətlə ölkənin ticarəti üçün faydalıdır. Onlar əməliyyat xərclərini azaldırlar və ölkənin ticarətdə rəqabət bacarığını artırır.

ÜTT-yə üzv olmaq asan deyil. ÜTT-yə üzv olma müraciətlərinin tədqiq edilməsi və ya yoxlanılması tələb olunmayan BMT və ya əksər digər beynəlxalq və regional təşkilatlar kimi deyil. ÜTT-də ciddi və mürəkkəb qəbul edilmə prosesi mövcuddur, üzvlüyün əldə olunması müraciət edənin hazırlığının dəqiq və ətraflı yoxlanılmasından asılıdır. Bir neçə il ərzində sənədlər və digər məlumatlar diqqətlə nəzərdən keçirilərkən, müraciət edən, bütün ÜTT üzvlərini qane etmək üçün faktiki olmasada, heç olmasa ən azı sənəddə ÜTT-nin normaları və qaydaları ilə uyğun gələn mövcud sistem yaratmalıdır.

Müraciət edən ölkənin müraciətinin nəzərdən keçirilmə müddəti heç bir təzyiq və ya məhdudiyyətlərə məruz deyildir. Burada son müddət yoxdur. Sorğu-sual ÜTT-nin üzv ölkələri arzu edənədək və ya onu lazımı hesab edənədək davam edə bilər.

Ölkələrin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrində xarici ticarətin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənəndirilməsi onun dünya təsərrüfat sistemində baş verən dəyişikliklərə adaptasiya səviyyəsindən də asılıdır. Qloballasmanın hakim olduğu müasir dövrün özünəməxsus spesifik xüsusiyyətlərindən biri dünya təsərrüfat sisteminin yeni iqtisadi şəraitə uyğun formalaşmasıdır. Müasir dünya təsərrüfatı, beynəlxalq iqtisadi münasibətlər vasitəsilə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə və sıx asılılıq şəraitində olan milli iqtisadiyyatların toplusu, funksional məcmusu kimi təzahür edən global iqtisadi orqanizmdir. Bu orqanizm beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tarixi inkişafı prosesində yaranmış və uzun, mürəkkəb, eyni zamanda ziddiyyətli təşəkkül yolu keçmişdir. Dünya təsərrüfat sisteminin sürətli inkişafı böyük sənaye inqilabından, maşınlı sənayenin yaranmasından sonra başlamış və ölkələrarası iqtisadi münasibətlərin, ticarət əlaqələrinin dərinləşməsinə labüd etmişdir. Monopolist kapitalist sənayesinə böyük miqdarda xammal, yanacaq ehtiyatları və materiallar, əmtəə bazarları tələb olunduğu bir şəraitdə texnoloji və texniki inqilabın, sənaye istehsalındakı ixtisaslaşma və kooperasiya əlaqələrinə təsiri ilə sənaye ölkələrinin iqtisadiyyatında gedən struktur dəyişiklikləri milli təsərrüfatların qarşılıqlı əlaqəsini

daha da gücləndirmişdir. Beləliklə də, dünya təsərrüfat sisteminin inkişafında beynəlxalq istehsal ticarət qurumlarının rolu artmışdır.

Belə ki, indiki şəraitdə ölkələr xarici ticarət əlaqələrinin iqtisadi səmərəliliyini artırmaq üçün müəyyən iqtisadi bloklarda birləşmək məcburiyyətində qalırlar. Ölkələrin xarici ticarət dövryyəsinin həcmi onun dünya təsərrüfat sisteminə və müxtəlif beynəlxalq regional iqtisadi bloklara integrasiyasından asılı olaraq ilbəlil artmaqdadır. Şübhəsiz, bütün bu müsbət meyllər zəngin islehsal resurslarına malik ölkəmizin ticarət-iqtisadi əlaqələrinin strukturunun yaxşılaşdırılmasına, yeni istehsal sahələrinin açılmasına, məhsul istehsalının artmasına, daxili tələbatı ödəməklə yanaşı, bunların beynəlxalq bazarlara sərbəst çıxışının təmin edilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Müasir dünya təsərrüfat sistemi bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin, kapitalın və istehsalın beynəlmilləşməsi və qloballasması, beynəlxalq əmək bölgüsünün qanunauyğunluqlarına əsaslanaraq sürətlə inkişaf edir və ölkəmiz də bu sistemdə geniş fəaliyyət göstərir. Bu sistem və ona uyğun beynəlxalq iqtisadi münasibətlər aşağıdakı mühüm əlamətlərlə xarakterizə olunur:

- beynəlxalq əmək bölgüsünün daha da dərinləşməsi, istehsalın kooperasiyası və beynəlxalq ticarət-iqtisadi əlaqələrdə ixtisaslaşması;
- istehsal amillərinin beynəlxalq hərəkətinin yüksək intensivliyi kapitalın, işçi qüvvəsinin miqrasiyası, elmi - texniki tərəqqi sahəsində əməkdaşlığın və informasiyalardan istifadənin mobilliyinin artması;
- kapitalın və istehsalın beynəlmilləşməsi, beynəlxalq iş birliklərinin yaranması, onların sürətlə inkişafı və istehsalın beynəlxalq formalarının çoxalması;
- açıq tipli milli iqtisadiyyatların yaranması və inkişafı, xarici iqtisadi əlaqələrin liberallaşması;
- beynəlxalq maliyyə qurumlarına sürətlə integrasiya və ölkələrin xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrdə intensiv iştirakı meyllərinin çoxalması;
- dünya iqtisadiyyatında informasiyalaşma, informasiya texnologiyaları və xidmətlərinin sürətlə tətbiqi;
- beynəlxalq aləmdə, cari iqtisadi və valyuta-maliyyə proseslərinin tənzimlənməsində dövlətin, beynəlxalq institutların rolunun artması və s.

Dünya təsərrüfat sistemi inkişaf etdikcə beynəlxalq iqtisadi əlaqələr də genişlənmiş, dünya bazarı yaranmış, dövlətlərarası əlaqələrin əsas forması olan xarici ticarət əlaqələri sürətlə inkişaf edərək yeni bir mərhələyə qədəm qoymuşdur. Mütəxəssislərin fikrincə, müasir dövrdə ümumi beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin həcmində xarici ticarətin ümumi payı 80% təşkil edir.

Xarici ticarət beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin ilkin və əsas norması olmaqla, digər formalarla əlaqələndirici və təyinedicisi rolunda çıxış edir. BİƏ-in digər

formaları olan kapital ixracı, beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri, beynəlxalq miqrasiya, elmi-texniki, texnoloji əməkdaşlıq əlaqələri məhz xarici ticarət münasibətləri əsasında formalaşmış inkişaf edir. Ona görə də inkişaf etməkdə olan hər bir ölkə üçün, iqtisadi qüdrətindən asılı olmayaraq, xarici ticarət siyasəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qloballaşmanın və iqtisadi münasibətlərin dərinləşdiyi bir dövrdə hər bir ölkənin iqtisadi nailiyyətləri xarici ticarət əlaqələrinin inkişaf etdirilməsindən asılıdır. Heç bir ölkə dünya təsərrüfat sistemindən təcrid olunmuş şəkildə güclü iqtisadiyyat yaratmaq iqtidarında deyildir.

Xarici ticarətin meydana gəlməsinin əsası dünya təsərrüfat sistemində beynəlxalq əmək bölgüsünün yaranıb formalaşması ilə bağlı olmuşdur.

Xarici ticarət hər hansı bir ölkənin digər ölkələrlə aparılan və dəyəri ödənilən mal alqı (idxal) və satqısı (ixrac) əməliyyatlarının məcmusundan ibarətdir. Çoxprofilli xarici ticarət fəaliyyəti əvvəllər hazır məhsulların, maşın və avadanlıqların, xammal ehtiyatlarının, texnologiyaların və xidmətlərin ticarəti kimi təzahür edirdi. Son illərdə dünya bazarlarında müxtəlif maliyyə alətlərinin dövriyyəyə girməsi ilə xarici ticarət əlaqələri daha yüksək inkişaf mərhələsinə qədər qoymuşdur. Hazırda xarici ticarət, daha geniş mənada, dünya ölkələrinin ticarətinin məcmu həcmi kimi ifadə olunur.

Azərbaycan respublikası xarici ticarətin inkişafı istiqamətində beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla əməkdaşlığı 2 əsas istiqamət üzrə aparılır:

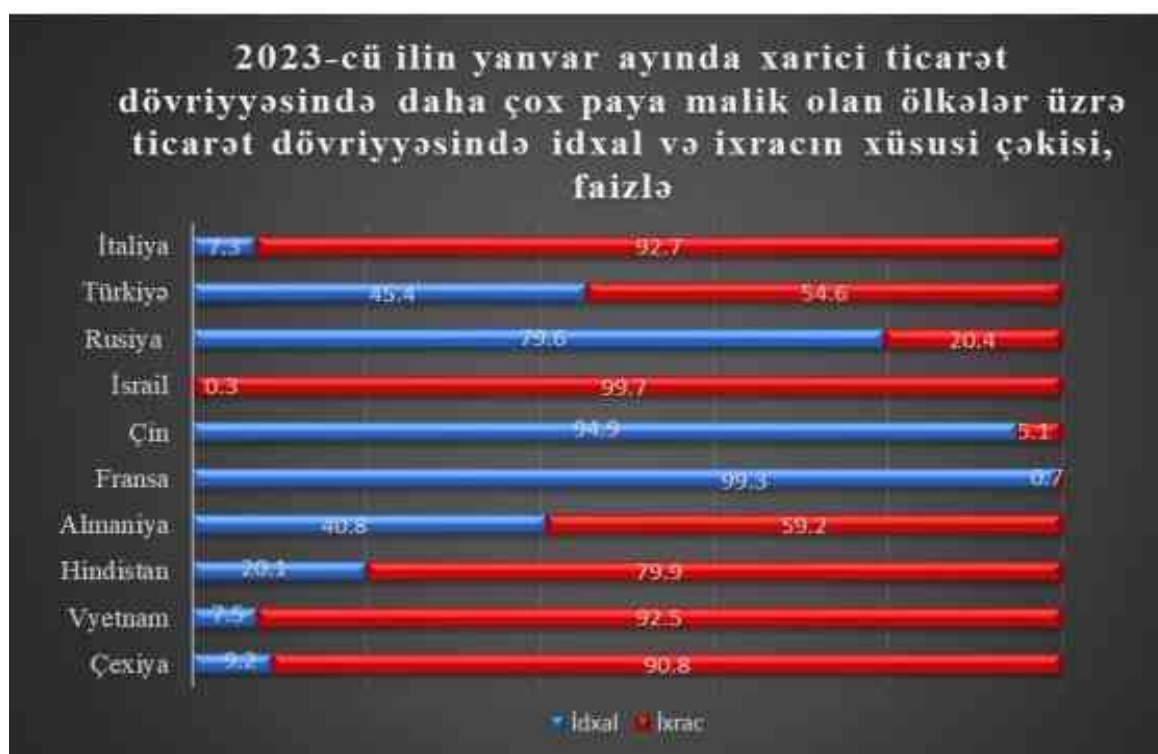
- Regional təşkilatlar;
- BMT-nin təşkilat və proqramları.

Regional təşkilatlarla əməkdaşlıq Şimal, Şərq və Qərb istiqamətləri üzrə olmaqla, ölkəmizin prioritet maraqlarını müəyyənləşdirir.

Xarici ticarət əlaqələri haqqında

Xarici ticarət əlaqələri haqqında 2023-cü ilin yanvar ayında Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri dünyanın 136 ölkəsindəki tərəfdaşları ilə ticarət əməliyyatları həyata keçirmiş, 73 ölkəyə məhsul ixrac olunmuş, 132 ölkədən idxal olunmuşdur. Gömrük orqanlarında qeydiyyatı aparılmış, lakin gömrük rəsmiləşdirilməsi tam başa çatdırılmamış ixrac olunan xam neft və təbii qazın statistik qiymətləndirilmiş dəyəri nəzərə alınmaqla 2023-cü ilin yanvar ayında ölkənin xarici ticarət dövriyyəsi 4591,4 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Ticarət dövriyyəsinin 3178,7 milyon dollarını və ya 69,2 faizini ölkədən ixrac olunmuş məhsulların, 1412,7 milyon dollarını (30,8 faizini) isə idxal məhsullarının dəyəri təşkil etmiş, nəticədə 1766,0 milyon dollar məbləğində müsbət saldo yaranmışdır. 2022-ci ilin yanvar ayı ilə müqayisədə xarici ticarət dövriyyəsi faktiki qiymətlərlə 15,6 faiz, real ifadədə 3,9 faiz, o cümlədən idxal 18,7 faiz artmış, ixrac isə 1,0 faiz azalmışdır. 2023-cü ilin

yanvar ayında qeyri neft-qaz məhsullarının ixracı əvvəlki ilin eyni ayı ilə müqayisədə faktiki qiymətlərlə 22,5 faiz, real ifadədə 19,8 faiz artaraq 284,5 milyon dollar təşkil etmişdir. Dövlət Gömrük Komitəsindən daxil olmuş məlumatlara əsasən ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinin 19,8 faizi İtaliya, 12,2 faizi Türkiyə, 10,2 faizi Rusiya, 7,2 faizi İsrail, 5,8 faizi Çin, 5,7 faizi Fransa, 4,9 faizi Almaniya, 3,3 faizi Hindistan, 2,8 faizi Vyetnam, 2,7 faizi Çexiya, 2,1 faizi Gürcüstan, 2,0 faizi Türkmənistan, hər biri 1,8 faiz olmaqla Rumıniya və Avstriya, hər biri 1,7 faiz olmaqla İrlandiya və Yunanıstan, 1,5 faizi Qazaxıstan, hər biri 1,3 faiz olmaqla ABŞ və İran, 10,2 faizi isə digər ölkələr ilə aparılmış ticarət əməliyyatlarının payına düşmüşdür.

İxracın 32,2 faizini İtaliyaya, 12,6 faizini İsrailə, 11,7 faizini Türkiyəyə, 5,1 faizini Almaniya, 4,6 faizini Hindistana, 4,5 faizini Vyetnama, 4,3 faizini Çexiyaya, 3,6 faizini Rusiyaya, 3,4 faizini Gürcüstana, hər biri 3,0 faiz olmaqla Rumıniya və İrlandiyaya, 2,9 faizini Yunanıstana, 2,8 faizini Avstriyaya, hər biri 1,0 faiz olmaqla Liviya və İspaniyaya, 0,7 faizini Ukraynaya, 3,6 faizini isə digər ölkələrə göndərilmiş məhsulların dəyəri təşkil etmişdir. Qeyri neft-qaz məhsulları üzrə ixracın dəyərində Türkiyəyə (37,5 faiz), Rusiyaya (23,9 faiz), Gürcüstana (8,6 faiz), Ukraynaya (4,6 faiz), İsveçrəyə (2,6 faiz), Qazaxıstana (2,4 faiz), Kiprə (1,6 faiz), Türkmənistana (1,5 faiz), Rumıniyaya (1,5 faiz), Niderlanda (1,4 faiz), Almaniya (1,2 faiz), İrana (1,1 faiz), Özbəkistana (1,1 faiz), İtaliyaya (1,0 faiz), İspaniyaya (1,0 faiz) göndərilmiş malların payı üstünlük təşkil etmişdir. Ölkəyə idxal

olunmuş məhsulların ümumi dəyərinin 19,0 faizi Rusiya, 13,1 faizi Fransa, hər biri 12,9 faiz olmaqla Çin və Türkiyə, 4,6 faizi Almaniya, 4,4 faizi Türkmənistan, 3,4 faizi İtaliya, 3,0 faizi ABŞ, 2,9 faizi Qazaxıstan, 2,7 faizi İran, 1,8 faizi Koreya, 1,6 faizi Ukrayna, 1,5 faizi Hindistan, hər biri 1,4 faiz olmaqla Belarus və Yaponiya, 1,3 faizi Birləşmiş Krallıq, 12,1 faizi isə digər ölkələr ilə aparılmış idxal əməliyyatlarının payına düşmüşdür.

2023-cü ilin yanvar ayında əvvəlki ilin eyni ayı ilə müqayisədə mühüm məhsul növlərindən şəkər ixracı 2,3 dəfə, meyvə və tərəvəz şirələri – 67,2 faiz, meyvə və tərəvəz konservləri – 2,6 dəfə, çay – 95,6 faiz, təbii üzüm şərabları və üzüm suslosu – 2,6 dəfə, 3 marqarin, qida üçün yararlı digər qarışıqlar – 2,1 dəfə, polipropilen – 74,0 faiz, emal olunmamış alüminium – 21,8 faiz, mineral gübrələr – 29,8 faiz, sement klinkerləri – 16,7 faiz artmış, təzə meyvə ixracı isə 6,3 faiz, təzə tərəvəz – 6,0 faiz, tütün – 70,8 faiz, kartof – 41,7 faiz, bitki yağları – 77,5 faiz, pambıq lifi – 17,7 faiz, polietilen – 3,4 faiz, qara metallardan borular – 12,4 faiz, pambıq ipliği – 29,5 faiz, bentonit gili – 41,2 faiz, qara metallardan çubuqlar – 81,2 faiz azalmışdır.

2022-ci ilin yanvar ayı ilə müqayisədə 2023-cü ilin yanvar ayında

şokolad və şokolad məhsulları ,
unlu qənnadı məmulatları – 8,3 faiz,
çay – 31,6 faiz,
minik avtomobilləri – 23,5 faiz,
polad prokatı – 86,9 faiz,
qara metallardan borular – 20,0 faiz,
sintetik yuyucu vasitələr – 28,5 faiz,
qara metallardan çubuqlar – 69,2 faiz,
polietilen – 40,6 faiz,
yük avtomobilləri – 2,7 faiz,
mineral gübrələr – 30,2 faiz,
paltaryuyan maşınlar – 2,4 dəfə,
sement – 26,2 faiz artmış,
təzə meyvə idxalı isə 4,0 faiz,
bitki yağları – 55,0 faiz,
kərə yağı, digər süd yağları və pastaları – 19,1 faiz,
kartof – 26,5 faiz,
quş əti və onun əlavə məhsulları – 22,1 faiz,
təzə tərəvəz – 30,2 faiz, mal əti – 7,2 faiz,
siqaretlər – 18,7 faiz, xam şəkər – 99,8 faiz,

dərman vasitələri – 15,7 faiz, hesablama maşınları,
blok və qurğuları – 44,4 faiz,
rezin şinlər – 4,3 faiz, mebellər – 15,1 faiz,
qara metallardan küncüklər – 18,0 faiz,
polipropilen – 23,6 faiz,
məişət kondisionerləri – 26,1 faiz,
avtobuslar – 63,6 faiz, məişət soyuducuları – 50,8 faiz azalmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Fərhad Rəhmanov, Elçin Süleymanov, Azərbaycan İQTISADIYYATI: Makroiqtisadi Analiz Ali Məktəblər Üçün Dərs Vəsaiti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası Bakı-2021. Səh 373-380
https://www.researchgate.net/publication/365185158_Azərbaycan_Iqtisadiyyat_i_Makroiqtisadi_analiz
2. Aras O. N., Süleymanov E. (2010), “Azərbaycan iqtisadiyyatı”, Bakı: Şərq-Qərb. <http://ebooks.azlibnet.az/book-qUreBt0n.html>
3. Aras O.N., Süleymanov E., (2016) “Azərbaycan iqtisadiyyatı”
4. https://www.researchgate.net/publication/335473721_Azerbaijan_Ekonomisini_n_Holland_a_Hastaligi_Acisindan_Degerlendirilmesi
5. https://stat.gov.az/news/source/XT_PRESS_2023_02.pdf
6. <https://www.faktyoxla.info/iqtisadiyyat/2023-cu-ilde-azerbaycanin-ixraci-11-faiz-azalib-dovlet-sektorunun-idxali-texminen-300-milyon-dollar-ozel-sektor-uzre-idxal-124-milyard-dollar-yukselib>
7. https://azertag.az/xeber/mikayil_cabbarov_xarici_ticaret_elaqelerinin_musb_et_dinamikasi_bu_il_de_davam_edib-2058515
8. <https://www.google.com/search?q=AZ%C9%99rbaycan%C4%B1n+%C4%B0xrac+%C9%99m%C9%99>